

שיעור כללי

בענין הילך וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון

נעסוק היום בענין היחס בין דין הילך לבין 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון' נלמד את סוגיית הגמרא אצלנו ודברי הראשונים כאן. ונדון עוד בסוגיות נוספות במסכתנו ובש"ס הקשורות לענין.

סוגייתנו

- ראה את סוגיית הגמ' ד. 'אלא כי איתמר ותנא תונא אאיך דרבי חייא איתמר' עד סוף העמוד 'מיתבי'.
- ראה את דברי תוספות הרא"ש ותוספות רבינו פרץ ומהר"י כ"ץ בשיטה מקובצת על ביאור ראיית הגמ' מהמשנה לדברי רבי חייא.
- ראה את המשנה בשבועות ופירוש המשניות להרמב"ם שם בענין שבועת הנוטלין להבין קושייתם ודבריהם
- ראה מה שכתב בענין בהערות הגרי"ש אלישיב לסוגיין.
- ראה חידושי הר"ן אליו התייחס הגרי"ש אלישיב. וראה עוד תוס' ז. ד"ה מחוי ורמב"ם טוען ונטען ט, ט.

סוגיות נוספות

- ראה גמ' גיטין סד: - סה. בענין שיתופי מבואות.
- ראה תשובת הרשב"א ח"א סימן סא.
- וראה שדי חמד כללים כ אות קמ'.

תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף ד עמוד א

מתקני רבנן שבועה דליכא דכוותה באורייתא. ואף על גב דבכל הנשבעין ונוטלין ליכא דכוותיה באורייתא מ"מ כיון דכופר הכל פטור אפילו מדרבנן לא היה להם לתקן כאן שבועה כיון דהוי דומיא דכופר הכל ולא דמי לנשבעין ונוטלין דהתם איכא מיהא שבועה דאורייתא על החשוד ושקלוה רבנן מיניה ושדויה אשכנגדו.

שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף ד עמוד א

וד"ל מהר"י כ"ץ ז"ל: מתקני רבנן שבועה דליתא וכו' אף על גב דנוטלין דליתא דכוותה באורייתא דמחייבי רבנן אפילו היכא דליכא הודאה ודאי נשבע ונוטל לא מהני הודאה במקצת טפי מכופר הכל לא דמיא למתניתין. אי נמי הכא אליבא דרבי יהודה דפרק כל הנשבעין דאיק דמצריך שם הודאה. עד כאן:

משנה מסכת שבועות פרק ז

כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ואלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל והנחבל ושכנגדו חשוד על השבועה והחנוכי על פנקסו השכיר כיצד אמר לו תן לי שכרי שיש לי בידך הוא אומר נתתי והלה אומר לא נטלתי הוא נשבע ונוטל רבי יהודה אומר עד שתהא שם מקצת הודאה כיצד אמר לו תן לי שכרי חמשים דינר שיש לי בידך והוא אומר התקבלת דינר זהב:

רמב"ם על משנה מסכת שבועות פרק ז משנה א

אמר ה' במחוייב שבועה ולקח בעליו ולא ישלם נלמד מזה כי מי שאינו משלם ישבע, כל שכן שיטול דבר בשבועתו. אבל מדרבנן תקנו שבועה כשבועת התורה על אלו ואף על פי שהם תובעין, ונשבעין ונוטלין, וזה מטעמים שיתבאר, השכיר מפני שדעת בעל הבית טרודה בטפולו בעסקיו, והשכיר הדבר ברור אצלו יותר. ויש בזה שני תנאים, האחד שתבעו בזמנו, והשני ששכרו בעדים, אבל אם שכרו שלא בעדים שהיה יכול לומר לא שכרתיך, או אם תבעו שלא בזמנו ואמר בעל הבית פרעתי ישבע שבועת הסת, וכן אם היתה ההכחשה בשעור השכירות ישבע בעל הבית שבועת התורה כי בכך וכך קצץ עמו וישלם לו כמו שאמר. ואין הלכה כר' יהודה.

הערות הגרי"ש אלישיב מסכת בבא מציעא דף ד עמוד א

כעין דאורייתא. דנשבעין ונפטרין, ושבועת הנוטלין לא הוי כעין דאורייתא כלל, ואם כן צ"ע דזה לא כהר"ן בריש המסכת דמתני' דידן הוי שבועת הנוטלין, וצ"ע. ובעצם החילוק נראה דוודאי בנשבעין ונוטלין ל"ה בדיון שיטלו, וחד"ל תיקנו שיטלו והגבילו הנטילה שישבע קודם, ומה שאין כן כשנוטל שחז"ל ישיבועוהו, בכהאי גוונא ל"ה אלא כעין דאורייתא, גם צ"ל דשבועת היסת שהיא קלה יותר לא הוצרכו לתקנה כעין דאורייתא

מתניתין שנים אוחזין וכו' וא"ת פרק אלו מציאות הוי ל' למימר ברישא ואח"כ מחלוקתן של מוצאי מציאה שעדיין לא למדנו שיזכה המוצא בשום מציאה י"ל דאה"נ אלא משום דתנא מב"ק קא סליק ותנן בפרק הגזול ישבע כמה הוציא ויטול תנא נמי שנים אוחזין שאף הם נשבעים ונוטלין:

רמב"ם הלכות טוען ונטען פרק ט הלכה ט

היו שנים אדוקין בטלית זה אומר כולה שלי, זה אומר כולה שלי, זה נוטל עד מקום שידו מגעת זה נוטל עד מקום שידו מגעת והשאר חולקין בשוה אחר שנשבעין, ויש לכל אחד לגלגל על חברו שכל מה שנטל כדין נטל.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף סד עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רבי אסי: צרור וזורקו, אגוז ונטלו - זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים, חפץ ומחזירו לאחר שעה - זוכה בין לעצמו ובין לאחרים; כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי: דא ודא אחת היא. מאי דא ודא אחת היא? אמר רב חסדא: אחד זה ואחד זה - זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים. מתיב רב חיננא וורדאן: כיצד משתתפין במבוי? מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני המבוי, ומזכה להם ע"י בנו ובתו הגדולים, וע"י עבדו ושפחתו העברים; האי שפחה היכי דמי? אי דאתיא שתי שערות, מאי בעיא גביה? אלא לאו דלא אתיא שתי שערות, וקתני: זוכה לאחרים! שאני שיתופי מבואות, דרבנן. אמר רב חסדא: אישתיק וורדאן. מאי הוה ליה למימר? כל דתקון רבנן - בעין דאורייתא תקון. ואידך? כי אמרינן כל דתקון רבנן בעין דאורייתא תקון - במילתא דאית לה עיקר מה"ת, אבל מילתא דלית לה עיקר מן התורה - לא.

רש"י מסכת גיטין דף סד עמוד ב

ש"י חמד

לכרור וזרקו - קטן שנתנין לו כרור וזרקו וכשנתנין לו אגוז נוטלו. זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים - אם זיכה אדם לחבירו דבר ע"י אותו קטן שמסר בידו החפץ ואמר זכה בחפץ זה לפלוני לא זכה ואם בא הגותן לחזור חוזר. חפץ ומחזירו לאחר שעה - כשחזרעין אותו ממנו. זוכה אף לאחרים - ומדרכנן. לא ודא - שתי תקנות אלו דינן שוה. מאי אחת היא - שניהם לזכות או שניהם שלא לזכות. וורדאן - מאנשי וורדנא מקום. משתתפין במבוי - להיות כל החזרות מויליין לתוכו ויטלטלו ככולן. את החבית - שהיין בתוכה לשיחוף דסתם שיחוף ביין. מאי בעיא גביה - הרי היא יוצאת בסימנין. שיחופי מבואות דרבנן - דמדאורייתא אין אסור להכניס ולהוליך אלא מרשות היחיד לרשות הרבים. אשתיק וורדאן - נאלץ שלא השיב תשובה על תירוצו זה.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן סא

ולענין יום טוב שני של גליות או אפילו של ראש השנה ששאלת ביון שעשו אותו כחול לגבי מת מהו בהנחת תפילין? מי אמרינן אתי/דאורייתא/ דאורייתא ומבטל דרבנן או לא?

תשובה אסור בתפילין דקיימא לן במאן דאמר דתפילין מצות עשה שהזמן גרמא היא. ואם נתכון בהנחתם לשם מצוה בשבתות או בימים טובים עובר משום בל תוסיף. וכיון דבימים טובים/דאורייתא/ דאורייתא איכא משום בל תוסיף בימים טובים דרבנן אסור. דכל מאי דתקון בעין דאורייתא תקון דאי לא אתי לזלזולי בהו. ושב ואל תעשה הוא. ופוק חזי מה עמא דבר. ומת שאני דמשום כבודו הקלו. וכן נמי לענין מנין שבעת ימי אבלות דרבנן הקלו.

כלל קמ) כל דתקון רבנן בעין דאורייתא תקון לא אמרינן
כן אלא בדבר שציקרו מן התורה כמ"ש בגמ' דף ס"ה ע"א ועיין להרב ארעא דרבנן אות ש"א ובהקדמתו (ד"ס ודני) והקשה הרב עושה שלום דף מ"ח ה"ד הרב מקנה אברהם במ"ב אות רי"ד מסוגיא זו עמ"ש החוס' בפסחים דף ק"ח ד"ה שאף הן היו באותו הנס (ג"י ד' כוונת) דאי לאו ה"ע היו חייבות משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא דא"ג ד' כוסות דרבנן בעין דאורייתא תקון עכ"ל דש"מ דאף בדבר דלית ליה עיקר דאורייתא כד' כוסות איתיה להא דכל דתקון רבנן וכו' וה"ע והרב מקנ"א תירץ דכיון דד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה (כמ"ש רש"י) כדאיתא בירושלמי וכל מלות הפסח מלה ומרור והגדה כלם על שם שנאלטו ממזרים יש להם עיקר מן התורה מיקרו ושייך לומר כל דתקון רבנן וכו' ע"ש ולא ידעתי למה לא הזכירו שם הר"ן בהלכות שם כתב כמ"ש החוס' ע"ש ואין דעתי העניה נוחה ביטובו דמפני הדמיון הזה יהיה חשוב יש לו עיקר בתורה וגם יש לפקפק במ"ש ד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה כדאיתא בירושלמי וכו' דאיברא דהכי איתא בירושלמי ר"פ ערבי פסחים אמנס זו דברי ר' יוחנן אבל ריב"ל אמר שם כנגד ד' כוסות של פרעה וכוס פרעה בידי וכו' ע"ש ועוד דלפי דבריהם משמע דדוקא במלות עשה דד' כוסות הוא דאי לאו טעמא דאף הן היו באותו הנס היו פטורות משום מ"ע שהזמן גרמא משום דארבע כוסות שייך לומר בהן כל דתקון וכו' וכי היכי דבמלות עשה דאורייתא שהז"ג נשים פטורות הכי נמי בד' כוסות לולא טעמא דאף הן אבל באר מלות דרבנן דאין לומר בהן שיש להן עיקר בתורה כלל אף אם הן מלות עשה שהז"ג נשים חייבות ובאמת לדעתי העניה אין כן דעת החוס' והר"ן אלא כי היכי דבמלות דאורייתא דרך כלל הוא דכל מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות הכי נמי במלות דרבנן כולן (ויילת ה"כא דאיכא טעמא דאף הן היו באותו הנס) נשים פטורות כמו שגלה מדברי החוס' במס' ברכות דף כ' ב"ר"ה בתפלה שהבינו מדברי רש"י שמחלק בזה בין מלות עשה דאורייתא למ"ע דרבנן והקשו עליו מהלל ולא תירלו כלל ומרן חיד"א בברכ"י א"ח ס' רל"א אות ח' כתב בשם הא"ח דנשים חייבות בהכדלה דבמ"ע דרבנן אנשים ונשים חייבות במ"ע שהזמן גרמא וכתב שדבריו קשים דהא חטובה וד' כוסות אי לאו טעמא שאף הן וכו' היו פטורות משום דמ"ע שהז"ג הן וכל דתקון רבנן וכו' כמ"ש החוס' והר"ן בפ' ער"פ וכו' ע"ש וכמה שרשמתי בזה במערכת. המ"ס אות ק"ט הרי מבואר שהבין בדעת החוס' דכלל מ"ע דרבנן שהז"ג נשים פטורות כמו במ"ע של תורה והפירות הפשוט בדברי החוס' הוא דכשחקנו חכמים לחייב במלות עשה של דבריהם לא ראו לחלק מעיקר חיוב שחייבה תורה במלות ה וכו'